

'המובן מאליו'

לכאורה היתה זו הצגת פרינג' משעשעת, תערובת של סאטירה, פארודיה ונונסנס. אבל ההצגה, שהועלתה ב־1996, היתה גם תגובה לרצח רבין ולמלל שאכף הכל אחריו. היא מתארת שיח מסוכסך, שאת אחדותו מקיימת רק ההסכמה על הצורך בהסכמה, ויש בו היגד מודחק אחד שאסור לאמרו: אי־אפשר להסכים. זה המודחק שיגאל עמיר החזיר אל המרחב הציבורי בירייה.

אייל דותן ורן כהן

בה הוא, בין השאר, היותה מייסדת פרדיגמה חדשה של "הצגה אקטואלית" בישראל. הצגה אקטואלית, בלי מלה על אקטואליה.

א.

קשה מאוד לאפיין את המובן מאליו: לכאורה הוא נתפס כהמשכו המתבקש של מעין דור חדש של כתיבה ישראלית, ביקורתית בחלקה, הכולל יוצרים כמו אורלי קסטל-בלום, אתגר קרת והחמישייה הקאמרית (בלבן 1995; טאוב 1997, 111–124). הרי, גם בהמובן מאליו יש עירוב של סאטירה, פארודיה, נונסנס ואבסורד; גם הוא שם דגש על משחקי מלים, למשל החייאה של אידיומים ומטאפורות שחוקות; מרבה בהומור חסר (כמעט) פואנטה (קלאסית) ומפתח עלילה לא־מוגדרת, כמעט מופשטת. למעשה, אם להאמין לביקורת, אפשר לראות בהמובן מאליו "מערכון" מורחב של החמישייה הקאמרית, הרהור על מהות התיאטרון, או ואריאציה ישראלית על תיאטרון האבסורד הבריטי המאוחר שנציגיו הם פינטר, סטופארד ואורטון של שנות השישים, עם השפעות חנוך לוויניות (בר־יעקב 1996; כהן 1996). אך קריאה מעין זו עשויה להפוך את המובן מאליו למובן מאליו. אנו, לעומת זאת, מבקשים לקרוא אותו כמחזה פוליטי, בעל אמירה תיאטרלית וחברתית רדיקלית – אמירה שהודחקה לחלוטין על ידי הביקורת, וספק אם בכלל נרשמה בסף התודעה שלה.

המובן מאליו הוא קולאז' של תמונות, מצבים ודיאלוגים המצטרפים יחד לעשייה תיאטרלית מינימליסטית, מופשטת ואלגורית במהותה. על הבמה מתרקמת סיטואציה מרכזית, שבה מציע "היוצר" לשלושה שחקנים (הנקראים במחזה אֶלֶף, בֵּית ו"הבחורה") שותפות באידיאה תיאטרלית חדשה וביקורתית המכונה במחזה "להפוך את הסגינהור", ולעתים פירוק המובן מאליו וזימון הבלתי צפוי, הבלתי קביל והבלתי יאומן. באמצע המערכה הראשונה מופיע אדם לבוש בהידור (המכונה במחזה "האזרח") ובידו צו להפסקת ההצגה, בטענה שהיא לא מצחיקה. מכאן ואילך רוב ההתרחשויות מתמקדות בניסיון חסר התוחלת של היוצר לשכנע את האזרח לבטל את הצו, ולשכנע את השחקנים להמשיך לעבוד אותו, כשמסביב

אלף: יש לנו חומר בוער ביד, אמרו לנו שעוד לא היה כזה דבר, זה משהו שמאחד את כל היתרונות של מה שמצליח, אבל בלי החסרונות של מה שנכשל. זה גדול, כולם אומרים את זה, אנשים בקנה מידה הולכים ליפול מזה.

יוצר: איזה קנה?

אלף: (לא מבין) מה? (מהוסס) קנה מידה אני לא אומר את זה סתם, אני אומר את זה, כי זה הדיבור עלינו.

מובן מאליו שברגע זה נכתב אי שם המחזה הבא על רצח רבין. הוא יבוצע, היו סמוכים ובטוחים, במתכונת הרגילה של המחזות הריאליסטיים הישראליים. אנו כבר מדמיינים את המחזאי כשלפניו גזרי עיתונים מהתקופה, ומתחתם רובץ החלק המותר לפרסום מדו"ח ועדת החקירה. סידרו לו אפילו פגישה עם בכיר מהשב"כ, לשיחת רקע. לאחר שהבין בדיוק מה קרה שם, הוא בוודאי מתחבט בסדרה של שאלות, למשל: איך לייצג את דמותו של עמיר? ומי ישחק את רבין? והכי חשוב, התיזה. את מי מעלים על המוקד? את הימין כולו או רק את השוליים ה"סהרוריים" שלו? או אולי עדיף להתמקד בתא המשפחתי, משפחת עמיר, שתשמש סמל למשפחת הימין, וכך להרוויח כפליים. ומה יהיה שם המחזה? אין ספק, הוא מהרהר, שצריך משהו סמלי ועם זאת מחובר למציאות: "אולי אקרא למחזה 'האזור הסטרילי'. כן! 'האזור הסטרילי'!"

למול "האזור הסטרילי", שיש להדגיש שכל קשר בינו לבין האירועים במציאות הוא מקרי בהחלט ואף מגוחך, אנו רוצים לדון כאן בהמובן מאליו של יוסף אל־דרור' – הצגה כה בלתי צפויה עד שלא הוכרה כפולשת לאזור הסטרילי, גם לא בדיעבד, גם לא בביקורות האוהדות שניתנו לה. בחייה הקצרים בפרינג' היא הועלתה עד כה 65 פעמים בהאנגר שבנמל תל־אביב הישן, בשנים 1996–1997 (נכתבה בשנים 1995–1996). היא לא איימה על איש, אולי כי נתפסה כמובנת מאליה, למרות שבניגוד ל"אזור הסטרילי" כל כולה קריאת תיגר על הכותרת שלה. הדבר היחיד המובן מאליו בה הוא היותה בלתי מובנת (מאליה), והבלתי צפוי

מארס 1 < המחיר האקולוגי של מלחמת המפרץ: בשער של מוסף מיוחד של האבץ תצלום של קורמורן טבול בנפט בחוף כוויית. התמונה, שצוטטה פעמים רבות בתקשורת הבינלאומית, נהפכה לאחד הסמלים של המלחמה. 7 < בנימין זאב כהנא מודיע על פרישתו מכ"ך ועל הקמת תנועה חדשה, "אל נקם", בעקבות מאבק עם ברוך מרזל על הנהגת המפלגה והתנגדות להחלטת כ"ך להשתתף בבחירות: "אנחנו נעסוק בפעילות נועזת יותר שתנועת כ"ך לא יכולה להרשות לעצמה... אחרי הכל, לנו לא יהיה חשש שמישהו יפסול אותנו". 10 < מחבל פלסטיני רוצח בדקירות סכין ארבע נשים יהודיות בקרית יובל בירושלים. 11 < שני חיילי צה"ל נהרגים ושניים נפצעים בפגיעה דריסה בעזה. < פלסטינית דוקרת מתנחל מהתנחלות עלי. גל התקיפות האחרון על רקע ביקורו של שר החוץ האמריקני, ג'יימס בייקר, בארץ. < בעמק בית-שאן נהרגים בהיתקלות עם כוח צה"ל שישה מחבלים, שחדרו מירדן. 23 < מוצאים צווי גירוש נגד ארבעה מבכירי אש"ף ברצועה. בעקבות זאת, פורצות מהומות בג'באליה שבהן נפצעים שנים-עשר פלסטינים. ארה"ב מגנה את החלטת הגירוש. 29 < דו"ח של עמותת הרופאים הישראלים-פלסטינים לזכויות האדם מפרט עדויות על מקרי מוות של פלסטינים, עקב אימתן טיפול רפואי בשל העוצר בתקופת מלחמת המפרץ, שנמשך כשלושה חודשים.

+ בעקבות תופעת הסכינאות מנחה מפקד מחוז תל-אביב, ניצב יגאל מרקוס, את נהגי דן ואגד לנעול את דלתות האוטובוס ולנסוע לתחנת המשטרה, אם ערבי ייכנס לאוטובוס בשעות היום: "לערבי שבא לעבוד אין מה לעשות באוטובוס ציבורי בשעות היום". < בגלל העוצר הממושך בשטחים נוצר מחסור חמור בפועלים בענף הבנייה. ההסתדרות מסירה את התנגדותה להבאת עובדים זרים ומשרד העבודה מאשר לקבלנים לייבא פועלים מחו"ל לפי מכסה קבועה. < דו"ח בצלם על חקירת פלסטינים בתקופת האינתיפאדה מפרט את שיטות העינויים של השב"כ: מניעת שינה ומזון, כליאה ("ארון", "פריג'ידר"), קשירה, קשירת בנה, כיסוי הראש בשק, מכות. ב-1989 מתו תשעה עצירים פלסטינים כתוצאה מעינויים. < רואים אור: אברהם הפנר: הספר המפורש, מאת אברהם הפנר; ספר הדקדוק הפנימי, מאת דויד גרוסמן; כריסטוס של דגים, מאת יואל הופמן; מציאות הנגלית כבציור סיני עתיק ושלטה בלשון המתגלית פעם בדור, יכתוב אריאל הירשפלד בהארץ (10.5); אני רואה מה שאני רוצה (בערבית), קובץ שירים מאת מחמוד דרוויש.

אפריל 8 < אל"מ יהודה מאיר מורשע בחבלה בנסיבות מחמירות ובהתנהגות בלתי הולמת, בעקבות הוראתו להכות תושבים בכפרים ביתא וחווירא בפברואר 1988. בג"ץ הורה לקיים את המשפט וביטל את החלטת הפרקליט הצבאי הראשי, תת-אלוף אמנון סטרשנוב, שלא להעמיד את אל"מ מאיר לדין. בעת המשפט נדרשת צמרת צה"ל להעיד על הוראות שר הביטחון, יצחק רבין, והאלוף עמרם מצנע לטיפול במפירי סדר. אל"מ מאיר יורשע ויורד לדרגת טוראי (23.4). 11 < אחד-עשר עולים אחרונים מאלבניה מגיעים במבצע סודי של הסוכנות היהודית, שבמסגרתו הועלו ארצה מאז דצמבר 1990 כשלוש מאות יהודים. 15 < בראשונה בישראל נערכות בחירות חוזרות, בעקבות החלטת בג"ץ לפסול את הבחירות לכנסת בשתי קלפיות בבני-ברק וברמת-גן. בעקבות תוצאות הבחירות נכנס לכנסת מועמד דגל התורה, הרב משה גפני, במקום בני קצובר מהתחיה. 22 < מיכאל קרפין מפרסם במדשנות סדרת תחקירים על העלייה ההמונית מרוסיה ועל משבר התעסוקה: "העלייה מרוסיה והאסון המתקרב". 24 < דיון בעתירה על "הרשימה השחורה" של השב"כ - "רשימת ביקורת גבולות". האיפול על הרשימה נותר בעינו והיא אינה מוצגת גם בפני השופטים בעתירה. מנהלת מחלקת הבג"צים בפרקליטות המדינה, עו"ד נילי ארד: "החידושים יימשכו ויתבצעו על אנשים הנחשדים בשל תפיסת עולמם וכאלה העלולים ליצור קשר במודע ובתמימות עם גורמי טרור בחו"ל". 26 < עיריית לינור ונרי ליבנה מגיבות במדשנות על סדרת כתבות של גבי ניצן בנושא "הגבריות החדשה". לינור: "תנו לי גבר נכה רגשית שמבשל, וקחו את זה שיושב שעות עם החברים שלו ומספר להם חוויות אינטימיות". ליבנה: "עד שהפכנו, אחיותי, ליצורי אנוש המעדיפים לקחת אחריות במקום לפרוץ בבכי, אנו עתידות להיות מותקפות על ידי להקות גברים תלתיים חזבי עין, שסוד קסמם בחולשתם". 29 < הפרקליט הצבאי הראשי, תת-אלוף אמנון סטרשנוב, שעל תפקודו במהלך האינתיפאדה

המילה הכתובה

עוז נבו • סמי ביטור • אילנה המירן
סימון ויל • סימון ויטנברג • חן חב • גלית
חן דוקס • חיה חב • סמל כן • רן כור
חיה סמל • ירד סמ • רחמינו קעבר
פבל חב • סמ חן • אטון ויקינצן
החל סמ • כריסטין סמ • סמ חב

במה סוציאליסטית • חורף 1990/91

'המילה הכתובה: במה סוציאליסטית',
עורכים חן חב, סמל כן, רן כור
ואמנון רז'קוקצקין, חורף 1990/91.

מנהלים כל המשתתפים דיונים ספורדיים על אהבה, תיאטרון, תרבות והמונים ונושאים פוליטיים מרומזים.

האמירה העיקרית – זו שזוהתה ובודדה על ידי כל המבקרים – גורסת כי הגיבורה המרכזית של ההתרחשות הבימתית היא השפה כמכשיר לקומוניקציה וכמנגנון פעולה (כהן 1996; לנדסמן 1996; פוקס 1996). ואכן, כמעט כל הוויכוחים והקונפליקטים בהצגה נוגעים למשמר עותן של מלים, לכוונות שמאחוריהן ולמטרות שאפשר להשיג באמצעותן. אך בעינינו, הטענה החוזרת ועולה לאורך כל המחזה היא כי בישראל של היום "המלים איבדו ממשמעותן", במובן הפוליטי של הביטוי: קריסת פעולות הדיבור הבסיסיות ביותר בשיח האזרחי, ערעור המובן מאליו של הקונבנציות המוסדיות. המחזה לא רק טוען לכך אלא גם מדגים זאת במגוון צורות, באופן שאינו מאפשר להפריד את האמירה מביצועה.

ולמרות זאת, ומשום כך, אנו מבקשים לטעון כי המובן מאליו עוסק יותר מכל ברצח רבין, בגורמיו ובהשלכותיו. זאת, בניגוד לעובדה הברורה מאליה כי אין בו כמעט שום היגד מפורש שאפשר ליחסו לאקטואליה הישראלית. לתפיסתנו, יגאל עמיר נוכח במחזה באופן שבו היה נוכח בזירת הרצח – מובן מאליו, חשוף לעין כולם, ומצד שני בלתי צפוי, נסתר מעין כל, נראה רק בדיעבד. ברגע שמציבים את ה-4 בנובמבר כנעדר-נוכח בתוך ההתרחשות של המובן מאליו – וכי אפשר שלא לקרוא את רצח רבין בכל תוצר של התרבות שאחריו – מתבררת הרדיקליות האמיתית של המחזה. רדיקליות, לא רק משום שזוהי הצגה אקטואלית בלי מלה על אקטואליה (שעליה רק הצבענו ולא נעסוק בה כעת). אלא גם משום שהיא מציעה ביקורת נועזת על דרך הבנייתו של רצח רבין לתוך השיח האזרחי בישראל, על הסילוף הכרוך בה.

ב.

את מונולוג הפתיחה נושא היוצר והוא מבוצע במהירות, בנואשות ובבור-טות, שאחר כך תוצג כהיסטרית. היוצר במצוקה משום ש"..." ברגע, כל האנשים שהיו סביבי קמו והתחילו להתחתן אחד עם השני, במהירות, בטירוף; ההוא עם ההיא וההיא עם ההוא בספיד, בקצב! רצתי החוצה, הכי החוצה שיכולתי, צעקתי: 'הָלֵף, הָלֵף!!!' אנשים התעלמו ממני..." (אל-דרור 1998, 19). אך מה שנתפס בתחילת ההצגה כמצוקה פרטיקולרית על הישארות לבד כשכולם נישאים, מתברר בהמשך כהיגד אלגורי נואש על "חתונה ציבורית", על בולמוס של השיח האזרחי לשיתוף פעולה כוזב, על ניסיון ריק לקיים "דיאלוג", להגיע להסכמה. ככלל, כל היגד פרטי בהצגה נוטה לכיוון אלגורי, ויעידו על כך בין השאר סימנים רטוריים "מובהקים" כמו הסיטואציה המופשטת, היעדר שמות וביזגרפיה לגיבורים, הימנעות מצינוני מקום קונקרטיים, וכן המופרכות המילולית של רוב הדיאלוגים.

הדמות האלגורית ביותר מכונה במחזה "האזרח" (מנשה נוי), והוא מתפקד כנציג המדושן וההחלטי של השיח האזרחי. כשהיוצר מטרב להיענות לצו שהוא מגיש לו, הוא נוקט טקטיקה אחרת ומשדל אותו להתחתן עם בתו של היהלומן, כי "יש אינטרס לראות אותך נשוי" (שם,

106). כשהיוצר שואל אותו מה יקרה אם לא יתחתן, משיב לו האזרח – "יקרה המובן מאליו". מהו המובן מאליו בעיני האזרח? המובן מאליו הוא "ביטוי פסיכוסומטי מלא של המצב שלך: כל מה שאתה מרגיש – יכאב. כל מה שאתה מדמה – ישרוף. כל מה שאתה פוחד – יקרה" (שם, 107). האזרח מדבר, אפוא, על הגרוע מכל מבחינת הסובייקט – הרגע שבו הגוף מדבר במקום הלשון. אך אל-דרור גורס, כפי שנראה בהמשך, שהאזרח משליך על היוצר את פחדיו המודחקים שלו-עצמו מפני הרגע, שבו השיח האזרחי ייכנע לכוח העירום. במלים אחרות, האזרח מזהה כי הנוגדן לקריסה זו הוא חיתון הסובייקטים בשיח – הכנסתם תחת חופת המסמנים השליטים – אך הוא עיוור באשר להתמוטטות הנוכחית של אופציה זו. עדות נוספת לכך מובאת בתחילת ההצגה, כשאלף ובית מדגימים בפני היוצר את הדיאלוג שאתו הם מופיעים ברחבי הארץ:

אלף: אתה רוצה ללכת לשחות?

בית: תלוי איזה מיץ.

אלף: איפה.

בית: איפה מה?

אלף: איפה תלוי מיץ.

בית: (מוחה) מיץ תלויי???

אלף: (מתקן אותו) הפוך.

בית: הוא יישפך.

אלף: לא, לא תלוי! ההיפך מתלוי.

בית: מה ההיפך של תלוי?

אלף: שמוט.

בית: מיץ שמוט?

אלף: כן, אתה יודע, תפוז "שמוט" (שם, 23).

דיאלוג (?) ממין זה, שרבים כמוהו משובצים במחזה, מכונה על ידי השחק-נים נונסנס, אבסורד, כזה ש"אנשים נשכבים על הרצפה [ממנו]; ואכן, כללי השיח שלו מצייתים במובהק להגדרות אלה. עם זאת, יש לשים לב שגם אם ברמת ההיגד (énoncé) יש לפנינו נונסנס – הרי ברמת ההגדה (énonciation) אנו עדים לאיווי (désire) נואש וברור מצד הדוברים להגיע להסכמה יציבה כלשהי. וכך, למרות שהמסמן מצטייר כאדונס הקפריזי של הסובייקטים, הגורר אותם לוויכוחי נונסנס מעגליים – הרי אלה מנסים, בתורם, לשתף פעולה במיגורו. זהו למעשה הטקסט הסמוי של כל דיאלוג במחזה; זו המחווה העקרונית של הדיבור בו² אם להקדים את המאוחר, הרי המובן מאליו מתאר מרחב ציבורי מסוכסך, נשלט על ידי המסמנים, שאת אחדות זהותו מקיימת אך ורק ההסכמה על הצורך בוויכוח – או יותר נכון, ההסכמה על הצורך להגיע להסכמה/ חתונה. לאחר ה"דיאלוג" שצוטט למעלה, שואלים השחקנים לדעת היוצר:

בית: מה אתה אומר?

יוצר: על סולם של אחד עד עשר?

בית: רוצח, הה?

'תיאוריה וביקורת: במה ישראלית', עורך
עדי אופיר, גיליון 1, קיץ 1991, הוצאת
מכון ון ליר בירושלים.

נמתחה ביקורת חריפה, גם בבית המשפט העליון, פורש מצה"ל וממונה לשופט בבית המשפט המחוזי בתל-אביב.
30 < בישיבת ועדת החוץ והביטחון של הכנסת מסרב ראש הממשלה, יצחק שמיר, להשיב על שאלתו של ראש האופוזיציה, שמעון פרס, בדבר תוכנית ההגנה של ישראל: "מי בכלל יודע עם מי נפגשת כאשר יצאת עכשיו מכאן?", הוא תוקף.
+ בעקבות ביקור שר החוץ האמריקני, ג'יימס בייקר בארץ, והניסיונות להקמת התנחלות חדשה בשם רבבה, מפגינים נציגי מפ"ם, רצ ושינוי במשך שלושה ימים באתר ההתנחלות. < רואים אור: המפכ"ץ האחבון, קובץ שירים מאת דוד אבידן; והוא אחר, רומן מאת שמעון בלס; היום שבו ירו בראש הממשלה, קובץ סיפורים של עוזי וייל; מיתוס הבריאה (בעברית), קובץ מחקרים מאת אנטואן שלחת על התרבות העברית בישראל. < יוצא לאקרנים עונת הדובדבנים, סרט של חיים בזגלו: מלחמת לבנון, הטירוף, אחוות הלוחמים וההשלמה עם המלחמה. < מופיע שינויים בהרגלי הצריכה, תקליט של להקת החברים של נטאשה.

מאי 4 < ארה"ב מאיימת להפסיק את הסיוע לקליטת העלייה מבר"מ, אם לא תופסק בניית התנחלויות בשטחים. כשלוש מאות מאנשי שלום עכשיו עורכים סיור בשטחים בסיסמה, "פה נקבר הכסף, וכאן נקבר השלום". לטענת דוברי התנועה, 20 אחוז מתקציב משרד השיכון מוקצה להתנחלויות. אריאל שרון, שר השיכון: "קומנדו של מלשינים". הממשלה תעמוד בסירובה לתביעות האמריקניות, והסיוע לא ייפגע בסופו של דבר. < 10 < דורון רזנבלום כותב במדווח על שגרירה הוותיק של ישראל בצרפת, עובדיה סופר, כסימפטום לתשוקתו של הפוליטיקאי הישראלי לחיים בחו"ל: "החיים בארץ מאוסים כל כך על האליטות הפוליטיות, שהביאו למצב הנוכחי - שטובת ההנאה השלטונית הגדולה מכל היא ההימצאות מחוץ לארץ". < 20 < לך ולנשה, נשיא פולין, מבקר בישראל; ביקור ראשון של נשיא פולני בארץ. < 21 < מתחיל "מבצע שלמה" להעלאת יהודי אתיופיה: ארבעה עשר אלף מיהודי אתיופיה שהתרכזו באדיס אבבה, הנתונה במצור שהטילו כוחות המורדים בממשלה, מוטסים לארץ בתוך 24 שעות, בשיירה של 36 מטוסים. הרבנים הראשיים פוסקים, שהטסת יהודי אתיופיה בשבת היא מצווה.

+ בעקבות עתירת הורים מזרחים מבני-ברק, שילדיהם לא התקבלו למוסדות חינוך חרדיים מקומיים, המנהיגים מכסה של 30 אחוז לילדים מזרחים, מקבלת הכנסת תיקון לחוק חינוך חובה, האוסר על אפליה עדתית בקבלת תלמידים וברישומם למוסדות חינוך. < רואים אור: פנים בענן, רומן של יוסל בירשטיין; מבכה את תרבות היידיש הגוועת; דוב תש"ח: מיתוס, דיוקן וזיכרון, מאת עמנואל סיון; מחקר על דור לוחמי תש"ח, העובדות והמיתוסים. < מעשה הוויכוח בתא הצינור, תערוכה של ניר נאדר וארז חרודי בגלריה בוגרשוב; ביקורת על פרקטיקות השכול בחברה הישראלית. < יוצא לאקרנים אהבתה האחרונה של לורה אדלר, סרטו של אברהם הפנר. < הבאשון, תקליט ראשון של זהבה בן. < אייבי נתן שובת רעב בדרישה לביטול חוק איסור המפגשים עם אש"ף. בנצרת שובתים ליום אחד לאות הזדהות אתו. באוקטובר תעניק העיר לנתן אזרחות כבוד. < ח'ורפיית סראיא בנת אלע'ול, רומן מאת אמיל חביבי.

יוני 21 < הטלוויזיה משררת כתבה שהוכנה בשיתוף עם צה"ל על יחידת המסתערבים. הודאה רשמית ראשונה בקיום היחידה, שאנשיה מתחפשים לערבים כדי ללכוד פלסטינים חשודים בפעילות טרור. הצבא מכחיש כי היחידה מחסלת מבוקשים. < 22 < קבוצת מכבי חיפה זוכה באליפות המדינה בכדורגל ומשלימה זכייה כפולה (דאבל), לאחר שבתחילת החודש זכתה גם בגביע המדינה. < 27 < חמישה צעירים ישראלים נחטפים בחבל קשמיר שבהודו בידי ארגון חזית השחרור של קשמיר. שלושה מצליחים להימלט, אחד נהרג ואחד, שנותר שבוי משוחרר לאחר ימים אחדים, מספר עם שחרורו לידיעות אחרונות: "הכדורים שרקו, ואני חשבתי על הילדים היהודים בגיטאות שהיו מחביאים אוכל, והגרמנים היו יורים בהם כשהם רצים".

+ רואים אור: אלף לבבות, רומן בשני כרכים מאת דן צלקה; סיפור האוניה "רוסלאן" ונוסעיה, בימי ראשית העלייה השלישית; בין שני חצאי התפוז, התכתבות בין מחמוד דרוויש לסמיח אל קאסם, בתרגום חנה עמית-כוכבי. יצחק לאור

יוצר: זה נזק מנטאלי.

אלף: בטח, זה קורע.

יוצר: דבר כזה בכמות גדולה יכול להרוג.

בית: חזק, מה?

יוצר: תהפוך.

בית: את מה?

יוצר: את הסגינהור.

בית: אתה מתכוון...?

יוצר: אתה יודע להפוך את הסגינהור?

בית: כן.

יוצר: אז תהפוך.

בית: הפכתי.

יוצר: זה רעל, אסור להראות את זה!!

אלף: מה אתה מדבר, אנשים נשכבו על הרצפה מזה.

(שם, 23-24; ההדגשות נוספו).

ג.

המופשט להגיע להסכמה על מניעת שפיכות דמים בין ה"שבים" בארץ. זהו הדבר היחיד המחזיק את נוסעי הרפסודה יחד. במצב המתואר כאן, קל לראות מדוע יגאל עמיר, "הרווק" הבודד שסירב לחתום על הכתובה, היה המובן מאליו ה"פסיכוסומטי" שמפניו חששו כולם, אם כי בדיעבד כמובן. מכאן שאם נציב את השמאל ואת הימין במקום "האזרח" (שהרי השתייכותו הפוליטית אינה מוגדרת במחזה) נראה כיצד שני הצדדים בוויכוח נתפסים בקריאה זו כעיוורים: שניהם מייחסים עדיין כוח פרפורמטיבי למלים, מאמינים שהשיח מסוגל לפעול את פעולתו.³ עכשיו מתבררת גם משמעות הפיכת הסגינהור בדיאלוג הנונסנס של השחקנים, שצוטט למעלה: אכן, זהו "רעל שבכמות גדולה יכול להרוג", אבל לא משום שאנחנו יכולים לגרום להרג באמצעות פעולות דיבור, אלא משום שאנו הורגים כי פעולות הדיבור כבר אינן מתפקדות.

כדי להנהיר טענות אלה, עלינו להפליג לרגע לשימוש שעושה המחזה בדימוי ה"היסטריה", הן במשמעות היומיומית של התפרצות חסרת שליטה, והן במשמעויות האנליטיות יותר, כ"conversion hysteria", כלומר: כהדחקה של היגד שערורייתי מסוים וחזרתו בצורת סימפטום גופני. דיאלוגי הנונסנס במחזה, שהם מעין קרבות מילוליים על משמעותם וכוונותיהם של היגדים שהדוברים משמיעים, ניתנים לאפיון גם כהיסטריים. בשיח ההיסטרי, על פי לאקאן, מתקיים פער עקרוני בין היגדי הדובר לבין האיווי המסתתר מאחוריהם; המובן המילוני של המלים הוא זה שנפסל מראש כלא-מספק. זהו שיח שלא מניח שותפות של מידע אלא רק תחבולות והטוואות מילוליות (והשוו Žižek 1989, 111-113; Bracher 1993, 65-68). במונחים של המחזה שלפנינו, יש להיסטרי בעיה עקרונית עם המובן מאליו.

אלא שבעיני אל-דרור זו הספירה הציבורית כולה, על דרכי השיח והפרקטיקות המכוננות אותה, שהגיעה עתה למצב היסטרי, ונחנקת תחת אטמוספירה של חשד, חרדה וספקנות מתמדת. השיח הגיע למצב זה, לפי אל-דרור, בגלל התמורות העכשוויות בשפה, הישחקות ההיגדים, הניכוס הפרוע של שמות התואר: "איפה המלה רדיקלי, איפה המלה מדהים, איפה... מה נהיה מה? המלים תלויות על מה שהן מתארות, גדולות על זה, נזולות מהצדדים" (אל-דרור 1998, 86). כך למשל, במשטר ההיסטרי של השיח לא ברור אם ההיגד "רבין בוגד" הוא אכן בגדר הסתה, או סיסמת בחירות או תיאור מצב, כי העידן שבו התאפשרו הבנת הכוונות שמאחורי ההיגדים ומתן תחזית לגבי עתידם הסתיים מזמן – או כפי שמאשים היוצר את האזרח: "[אתה אשם] בעקירת התכנים מתוך המלים בגניבה, ללא רשות... בפציעתם האנושה של האבסורד והפרדוקסלי, בחטיפת מושגים ובמכירתם במרמה... ביצירת היסטריה תרבותית, פוליטית, בולמיה של מחיאות כפיים..." (שם, 117-118).

למה אנו מתכוונים בדברנו על "שיח אזרחי היסטרי"? בראייה של לאקלו ומוף (Laclau and Mouffe 1985), מה שמעניק לגוף המסוכסך של

מה משמעות הסגינהור? לכאורה, מדובר באירוניה: החומר פשוט לא מצחיק. אבל הפיכת הסגינהור במחזה היא מנגנון רטורי, שבו ההיגד משמר את משמעותו המילולית אך רק בתיווכן של האירוניזציה או השלילה, במובן ההגליאני של המלה; כך שהוא למעשה סינתיזה מסוימת של המילולי והאירוני. דוגמה נוספת מני רבות למהלך כזה מתרחשת כאשר האזרח – שהופעתו הפתאומית והבלתי מוסברת בחדר החזרות, כשהוא מחזיק סולם גבוה, גוררת סדרה של שאלות מצד הנוכחים – אומר בהטעמה מוגזמת: "עכשיו... שלום" (שם, 58). אלף שואל אותו באיזה מובן, והאזרח עונה לו: "במובן הרגיל". ואילו היוצר פונה לאזרח ואומר: "קלטת איך הוא הצמיד את שני המובנים של המלה שלום ויצר אי-בהירות שיש לה משמעות שלישית" (שם). הפיכת הסגינהור יוצרת כאן שני אפקטים: ראשית, אמירת שלום סתמית מקבלת מימד פוליטי, ואילו סיסמתו הידועה של השמאל מצטיירת כמחווה ריקה של נימוס; שנית, בשינוי סדר המלים בסיסמה – "עכשיו... שלום" – מתקבלת גם הקואורדינאט דינאמית האקטואלית: "עכשיו" גם המסמן "שלום" אינו עוגן חברתי שכולם מחזיקים בו, גם אם חלוקים על תכניו; עכשיו השאלה "אם השיח יעמיד את המלה 'שלום' במרכז" היא שאלה של גיגונים בלבד, קונבנציה שרירותית יותר מאשר הכרח קיומי.

כאמור, המחזה מעלה את הטענה כי לא רק המסמן השליט של השלום מוכפף עתה לקונבנציות של הנונסנס והאבסורד, אלא כל המסמנים השליטים האחרים בשיח: "בזמן שרוב מדומה של אנשים מתווכח בינו לבין עצמו על חתונה דתית או אזרחית, הרפסודה שעליה הם מתקוטטים, מתרחקת מהיבשה... ככה גם לגבי דברים אחרים כמו שפה, אמנות... הכל" (שם, 116; ההדגשות נוספו). יש לשים לב, כי המסמן השליט המקיים את הוויכוח הוא בראש ובראשונה "חתונה" – החתונה שמקבלת במחזה את פירושה האלגורי, בנוסח לוי-שטראוס: האינטרס

ישאל בדבב (2.8): "האם רשאי אני להעדיף את יופיו של הכאב הפלסטיני אצל דרוווש, אני החי על חורבותיו, על פני זעמו המיליטאנטי של סמיה אל קאסם?" שורשי הסירוב הפלסטיני (בערבית), מסה מאת פייצל חוראני. < באשים וכבדים, תערוכה של רפי לביא בגלריה גבעון בתל-אביב. > סרטו של הבמאי הפלסטיני רשיד משהראוי דאב ודוב (בית ובתים) לא יוצג בפסטיבל ירושלים לקולנוע משום סירובו של הבמאי לדרישתה של הנהלת הפסטיבל להציג את הסרט בישראל.

יולי 14 < אייבי נתן חוזר לארץ לאחר פגישה עם יו"ר אש"ף, יאסר ערפאת, ונחקר בחשד לעבירה על חוק איסור המפגשים עם נציגי ארגון טרור. הוא יישפט ויימצא אשם, וייגזרו עליו 18 חודשי מאסר בפועל ו-18 חודשי מאסר על תנאי. > 23 < דו"ח מבקרת המדינה, מרים בן-פורת, קובע כי שר הפנים, אריה דרעי, אחראי להעברת 90 מיליון שקל, בניגוד לנהלים, למוסדות דת של רשויות מקומיות. > 31 < לאחר משא ומתן ממושך וללא תוצאות, מודיע נשיא ארה"ב, ג'ורג' בוש, על כינוס ועידת שלום למזרח התיכון בחסות ארה"ב וברא"מ. ישראל מודיעה שתקח חלק בוועידה בתנאי שהנציגים הפלסטינים יהיו חלק מהמשלחת הירדנית, לא יהיו חברים באש"ף, לא תושבי מזרח ירושלים ולא פליטים.

+ הממשלה מאשרת את הקמת הר מנוח (עד עתה: היאחזות אשכולות), התנחלות חדשה בסמוך לחברון, שתאכלס במשפחות מקרית ארבע. מכגיני מרצ ומפ"ם, שמנסים להיכנס לאתר, נחסמים בידי הצבא. < המוסד לביטוח לאומי: 21 אחוז מילדי ישראל חיו ב-1990 מתחת לקו העוני; יותר מפי שניים משיעורם ב-1979. > רואה אור ילדנות ממושכת וקיץ וחורף בעיר אחרת, קובץ סיפורים מאת נפתלי יבין. < לס מנאה ט'מה, הצגה בתיאטרון החאן, בבימויו של אלדד זיו: שתי מעריצות של הזמר הישראלי מייק בראנט נפגשות מדי שנה, ביום השנה למוותו המסתורי בפריס ומעלות את זכרו. > מי רצח את אגנתה פאלסקוג, תקליט שני של להקת נושאי המגבעת. < יכנב, סרטו של איל סיון מוצג בפסטיבל הקולנוע בסינימטק ירושלים. הכנות לחג הפסח ולטקסי יום הזכרון בגן ילדים ובכיתות בתי-ספר בירושלים: תיעוד של אידאולוגיה בפעולה - התערבות הפדגוגית של עבדות וחירות, שואה ותקומה, שכול ומלחמה.

אוגוסט 13 < דו"ח חקירה של האלוף (במיל) רפאל ורדי על חקירת עצירים פלסטינים ממליץ להוציא מידי הצבא את סמכות החקירה ולפתוח בחקירות מצ"ח בשמונה מקרים של חשד לעינויים. > 14 < רימון גז מדמיע מושלך לרחבת הכותל, כנראה על ידי חרדי, בשעה שמתקיים בה טקס גדנ"ע. לתקרית קדם פולמוס סביב התבטאותו של רב הכותל, יהודה גץ, שגינה את התנהגות החילונים במקום. צעירי מפ"ם, רצ ושינוי מפגינים בשעת הטקס מחוץ לרחבה: "המקומות הקדושים גם לחילונים". מולם מפגינים תומכי כהנא: "מוות לערבים".

+ אתר קוראנים גדול נפתח סמוך לבאר-שבע: יותר מ-1,300 קוראנים יאוכלסו בעולים חדשים מברא"מ ומאתיופיה. < רואה אור תורת הביטחון הכללית: עקרון השרידות, מאת אורי מילשטיין: ספר ראשון בסדרה על ביקורת התבונה הצבאית, המציג את הצבא כסכנה להישרדות המדינה. < מופיע פכת שחוב, אלבום בכורה של להקת כרמלה גרוס ואגנר. מנחם בן כותב במדשנות כי האלבום מפגין "איכויות שרירות מובהקות", המאפיינות בשנים האחרונות את הפזמון הישראלי, וזאת על רקע "מבוכ מילולי חסר מוצא וחסר הד" בשירה העברית. > מודעה של המשמרת הצעירה של מפלגת העבודה בעיתון הקהילה ההומוסקסואלית, מגעים, קוראת לקוראיו להצטרף לצעירי העבודה.

ספטמבר 1 < בראשונה נשלחים שני חוקרי שב"כ למאסר, לאחר שהורשעו בגרימת מוות ברשלנות של תושב עזה במהלך חקירה. טענת החוקרים כי פעלו מתוך רצון כן ודבקות במשימה, וכי הופעלו עליהם לחצים כבדים מדרגי הפיקוד, נדחתה בערעור לבית המשפט העליון. > 15 < משטרת התנועה הארצית מתחילה לפעול. > 18 < שר החוץ האמריקני, ג'יימס בייקר: כל עוד לא יוקפאו ההתנחלויות, ישראל לא תקבל ערבויות מארה"ב להלוואת ענק שנועדה לסייע לקליטת העולים מברא"מ.

'מידע על שויון', גיליון 1, ספטמבר 1991, הוצאת מרכז אדוה, תל-אביב.

"המובן מאליו", 1996. שתי כרזות להצגה.

– הקיים תמיד, לפי לאקלו ומוף, אם כי באופן מוגבל – בנקודות העגינה של השיח החברתי-אזרחי. כתוצאה מכך, נחלשת בהדרגה אחיזתם של המסמנים השליטים, נחשפת יותר ויותר ריקנותם (בתנועה מן הקצוות פנימה, לעבר המסמן העליון) המוכחשת בהכרח על ידי הסובייקטים בשיח, כשהתוצאה הסופית האפשרית היא נסיגת החברה למעין קיום "פרוטו-אידיאולוגי". הנה סימולציה אחת לתהליך כזה, ביחס למסמן השליט של השלום, שהמחזה מציע:

אלף: שלום.
יוצר: באיזה מובן?
בית: במובן הרגיל.

החברה את זהותו ברצף השינויים ההיסטורי אינו ההסכמה על המסומנים של המסמנים השליטים (nodal points), שהרי זו לא תיתכן עקרונית בשל אופיו הדיאקריטי (diacritical) של הסימון, אלא ההכרה בעצם חשיבותם. לאקלו ומוף מציינים בחטף כי כאשר הסכמה זו מתערערת, והמסמנים השליטים ניתקים משרשרת הסימון החברתית – האומה נהפכת לפסיכוטית (שם, 112). אך הם אינם מדברים על המעבר שעשוי להתקיים בין הנורמלי לפסיכוטי, בין התקין לאנרכי, שלטענתנו הוא האובייקט האמיתי של "המובן מאליו": מצב של שימוש היסטרי במסמנים השליטים. אם נתרגם את טענות המחזה לכלים התיאורטיים של לאקלו ומוף, נוכל לטעון כי בשלב ביניים זה מתעצם שטף שדה הדיסקורסיביות

+ חב"ד מפרסמת שלטי חוצות ענקיים: "היכנונו לביאת המשיח". < רואים אור: גיליון ראשון של תיאוריה וביקורת – במה ישראלית, כתביעת בינתחומי לביקורת החברה והתרבות בישראל, בהוצאת מכון ון ליר בירושלים, בעריכת עדי אופיר; מידע על שווייץ, בהוצאת מרכז אדווה: מבקש "להעלות את רעיונות השוויון והצדק החברתי על סדר היום הציבורי. ידגיש את ההשוואה בין הקבוצות השונות בחברה הישראלית, בין העבר להווה ובין ישראל לחברות אחרות"; בדרך אל החתולים, רומן של יהושע קנז על חייהם של קשישים; מסילת ברזל, רומן מאת אהרן אפלפלד; אנשים מתו מפחד, בעריכת רינו צורר: אלבום מלחמת המפרץ, ובו ראיונות עם אזרחים, תיאור מקרי המוות כתוצאה מבהלה ומשימוש לא נכון במסכות אב"כ, מאמרים על המלחמה ועל הניסיונות לשכוח אותה; שורשי האופציה הינדית, מחקר של ירון רן על המגעים בין המוסדות הצייוניים למלך עבדאללה בימי הקמת המדינה; נעילה, מאת יואל בן-פורת, לשעבר בכיר באגף המודיעין בצבא על הכישלון המודיעיני במלחמת יום הכיפורים. הספר יוצא לאור לאחר שפרסומו עוכב במשך חמש שנים על ידי הצנזורה.

'אותיות השמש אותיות הירח', רומן מאת איתמר לוי. סדרת צד התפר, כתר, ירושלים.

אוקטובר 5 < איש העסקים היהודי הבריטי, רוברט מקסוול, שרכש את מערב, מת בטביעה בנסיבות חשודות. כעבור חודש ייקבר בהר הזיתים בירושלים. < 7 < מאה וחמישים עולים מגיעים בטיסה ישירה ראשונה מבר"מ לישראל. < 9 < היועץ המשפטי לממשלה מבקש להסיר את חסינותו של ח"כ יאיר לוי מש"ס, בגין חשד ליותר מ-100 מקרי מרמה חיוף. בנובמבר תוסר החסינות ויוגשו כתבי אישום נגד חבר הכנסת ואשתו. < 11 < מחבל דורס קבוצת חיילים שהמתינו בצומת תל-השומר. שני חיילים נהרגים ואחד עשר נפצעו. < 16 < מנהיג החמאס, השיח' אחמד יאסין, נידון למאסר עולם בעוון הסתה למעשי רצח נגד יהודים. ישוחרר ב-1998 בעסקת חילופי אסירים בתמורה לשחרור שני אנשי מוסד, שייתפסו בירדן בעת ניסיון לרצוח את איש החמאס חאלד משעל. < 27 < עדות במשפט הבנקאים: בכיר בבנק לאומי טוען כי ארנסט יפת, המנהל הראשי של הבנק, איים ב-1982 על שר האוצר, יורם ארידור, כי יפסיק את ויסות המניות אם הבנק לא יקבל פטור מ"היטל מלחמת של"ג". לפי העדות, נענה שר האוצר לדרישה. < 28 < שני מתנחלים נהרגים בפיגוע ירי סמוך לצומת תפוח בשומרון. < 30 < נפתחת ועידת השלום במדרד, בחסות ארה"ב ובר"מ ובהשתתפות ישראל, סוריה, ירדן, לבנון ונציגים פלסטינים שצורפו למשלחת הירדנית. לפני הוועידה ובמהלכה מתקיימים דיונים עיקשים ומפורטים בשאלות נוהל, סדר הישיבה והתארים של אנשי המשלחת הפלסטינית. המשלחת הישראלית מבקשת בכל מחיר למנוע הכרה בפלסטינים כיישות מדינית. הוועידה תינעל כעבור שבוע, בלא תוצאות. משא ומתן בין ישראל לסוריה, לבנון, ירדן והפלסטינים יימשך בווישינגטון ללא תוצאות.

+ עמי אלעד מדווח בבידעות אחרונות (25.10) על יבול של ספרות פלסטינית מתקופת האינתיפאדה: יומנים וסיפורים שחוברו בבתי המעצר, בבתי הסוהר ובמכלאות השבויים. < רואים אור: הסיפור של להבה, רומן מפתח של יואב הלוי על קבוצות השמאל הלא-מוסדות בשנות השישים והשבעים, בעיקר תנועת דרך הניצוץ; לחיות את כל חיי, סיפורים קצרים מאת סנאית גיסיס; מדינת פלסטין והחוק הדיפלומטי הבינלאומי (בערבית), מאת דיב עכאוי. < בגלריה בוגרשוב מתקיים שבוע השירה, בעריכת אריאל הירשפלד: משוררים קוראים משיריהם. < הכל או לא כלום, תקליט של בארי סחרוף.

נובמבר 4 < ביום נעילת ועידת מדרד מוקם יישוב חדש ברמת הגולן, קלע. < 10 < נשיא דרום אפריקה, ו. פ. דה קלארק, מגיע לביקור בישראל. < 18 < חוק לביטול חובות המושבים מתקבל בכנסת, למרות התנגדות ראשי האוצר. < 21 < הוועידה החמישית של מפלגת העבודה מחליטה: יש להפריד הדת מהמדינה. < 29 < שישה עשר איש מפגנים מול הכור הגרעיני בדימונה בדרישה לפתוח את הכור לביקורת האו"ם ולפיקוח ציבורי. מולם ניצב כוח משטרה הכולל את מפקד מרחב הנגב, אנשי שב"כ וכן צלמי משטרה המתעדים את ההפגנה במצלמת וידאו.

+ רואים אור בעברית: הבטומים, רומן מאת יהודית הנדל, שעלילתו מתרחשת במשך כמה שעות בבית קברות צבאי:

יוצר: הרגיל?

אלף: (מסביר) אהלן.

יוצר: בערבית? אתם מזהלשטון?

בית: לא, במובן השני.

יוצר: השני זה הרגיל?

בית: הפשוט (אל-דרור 1998, 21).

של "אור התבונה" ו"המראה", והופך אותם סגנונית ל"אור-ערפל" כדי להצביע על כך שתפקיד האינטלקטואל היום אינו להחזיר או לשפוך את אור התבונה אל מול בני האדם, אלא לסנוורם עוד יותר דרך פריזמות הערפל. מהם סיכוייה של אסטרטגיה ביקורתית זו, שהמחזה המובן מאלנו מדבר ומדגים אותה בעת ובעונה אחת? לפני שנענה על שאלה זו, עלינו לדון מחדש בסוגיית ההיסטריזציה.

ד.

הטעיון של היסטריזציה השיח, שנפרש כאן, נקלע לכאורה לסתירה עצמית: מצד אחד, הגדרתו של השיח הציבורי כהיסטרי פירושה שמתבצעת בו הדחקה, שישנו לפחות היגד אחד מאיים, שמעורר בו חרדה. מצד אחר טוען אל-דרור, שתנועת המסמנים בשיח האזרחי כה חופשית או נזולית עד ששום היגד המצוי בו אינו מסוגל לאכלס את העמדה של המאזינים. אבל כפי שטענו קודם, המחזה מאותת להיגד יציב אחד בלבד, או יותר נכון למטא-היגד, שהוא האמת של השיח, ומשום כך מודחק על ידו. זהו ההיגד שאיתרנו כעומד מאחורי קריקטורות הנוסנס של השיח האזרחי – כוונתנו להיגד המגביל את עצם יכולתו של השיח לייצר היגדים, לספק המתמיד המרחף מעל האפשרות להגיע להסכמה. אמת עירומה זו היא שחזרה מן המודחק – כך אפשר להמשיך ולטעון – והתגלגלה בגופו של יגאל עמיר, שהציע לנו את תרופת הכדור במקום את תרופת הדיבור (The talking cure).

ואכן, אין כמו הרצח שביצע עמיר כדי לשמש כסימפטום הרדיקלי של הגוף האילם של האומה. שכן, אם כל סימפטום הוא תוצר של פשרה (compromise formation), אזי הרצח של מנהיג האומה ביצע בדיוק את עבודתה החמקמקה של ההיסט(ו)ריה. מצד אחד, הרצח אכן ביטא (ללא מעקף סימבולי אפילו) את המודחק, בכך שסימן לכולם שהדרך עוברת דרך האקדח במקום דרך ההיגד; מצד אחר, התנהגותו של השיח לאחר הרצח כיסתה ביעילות סימבולית על האמת המודחקת הזאת. כך שבמקום קריסת השיח האזרחי כתוצאה מהפעולה של עמיר, נוכחנו דווקא בהתעצמותו.⁶

הדיבור על עמיר כסימפטום של גוף האומה מוביל, אפוא, למסקנה שמעשיו היו תוצר דיאלקטי של השמאל לא פחות מאשר של הימין, שהרי גם "עכשיו... שלום" שותף מלא בהיסטריזציה השיח האזרחי. הפרדוקס הוא, אפוא, שעמיר לא רצח את רבין משום שההסתות פועלות, אלא דווקא משום שהן כבר אינן פועלות.⁷

לפי אל-דרור, מאחר שה"מובן מאליו" האמיתי היחיד הוא אותו "ביטוי פסיכוסומטי מלא" של הקריסה (המוכחש על ידי משתתפי השיח), קיומו נשלל כבלתי צפוי, בלתי קביל, בלתי יאומן. גם כשעמיר עימת את השיח עם אמת זו, לרגע אחד, ב-4 בנובמבר – היא נתפסה כאמת ספציפית, המשויכת למגזר שולי, ולא כאמת כללית. זוהי, למעשה, הפרוצדורה המקובלת של האידיאולוגיה – להתעלם מהעובדה שיוצא הדופן, הסוטה בביכול, אינו חיצוני לה אלא מבטא את האמת

החדש שמביע היוצר כלפי המלה "שלום" אינו מתייחס למשמעויותיה (הוויכוח ה"תקני" – השמאל מול הימין). זהו פקפוק עקרוני יותר על עצם היכולת להשתמש ביעילות במסמן "שלום": פקפוק שנוצר כאשר הוא מנצל, כמו כל היסטרי, את הפוטנציאל הדיסקורסיבי הכללי של המלה אדי-אבסורדום.

היוצר, אולי יותר מכל משתתף אחר במחזה, מפעיל את נשק ההיסטריה כלפי כל היגד, ומעצים בכך את המחוות של השיח האזרחי. הוא מזמן את ה"בלתי צפוי" כדי לחתור תחת היציבות הסמנטית לכאורה של ההיגדים בשיח (אפילו ב"שיחות החולין" שלו), משתמש באסוציאציות, במטאפורות וכדומה, מרגיש את היסוד הקונטנגנטי בשפה, עד שנפרץ מחסום קריטי שמעבר לו שוררת אי-הבנה מוחלטת. אין פלא, אפוא, שבסוף נוטש אותו אלף לטובת קריירה בטלוויזיה (שבה הוא מדבר, כעדותו, "ישראלית"). לא לפני שהוא מלשין בפני האזרח כי "[היוצר] מפרק לך את המילים" (שם, 79). בית, לעומת זאת, נכנס למצב שהוא מכנה "אובר-היסטרי" (בבנק). רק האזרח עדיין דבק במובן מאליו:

אזרח: חביבי, אני מגיע לפה עם החלטה של ועדה שקובעת שאתה מופרך... אין למי לייחס אותך. אתה קטן מדי בשביל לדחוף אותך הצדה בתור תת-סעיף וקיצוני מדי בשביל להתעלם... יש פה המון חומר... ימין, שמאל, דתיים, יש בעיות יפות מאוד... למה שלא תהיה שמאל קיצו-ני...?

[...]

יוצר: על מה אתה מדבר?

אזרח: אני אגיד לך על מה. על להפוך את הסגינהור. אני ביררתי מה זה. בשביל מה להפוך את ההפוך, דבר ישר את הישר (שם, 87-88; ההדגשה במקור).

אבל היוצר מתעקש שוב ושוב להפוך את הסגינהור, ובסוף המחזה הוא עובר לכנות אסטרטגיה רטורית-ביקורתית זו בשם המעין-אוקסימורוני "אור-ערפל" (שם, 120). זה קורה כאשר הוא מזמין את הבחורה לנסוע אתו לסקוטלנד, "שם יש ערפל כל השנה", והיא משיבה לו: "כן. עם אורות גדולים..."⁸ (שם). השניים בוחרים בפעולה פרדוקסלית זו של העצמת הערפול והסנוור על ידי הדלקת אורות גדולים משום שבמצב הנוכחי, שבו השיח מכחיש את ערפל המסמנים העוטף אותו ולכן תופס עצמו כשקוף, רק היסטריזציה רדיקלית יותר של הסובייקטים שלו עשויה אולי לעמת אותם עם האמת.⁹ אל-דרור מתיך, אפוא, יחדיו את המטאפורות

'רידינג: עיתון לביקורת אמנות', עורך חיים לוסקי, גיליון 1, 1992.

1991 מאבקם של הורים שכולים למסד דפוסי אבל פרטיים; המיליון השביעי: הישראלים והשואה, מאת תום שגב: מחקר על ההתייחסות לפליטי השואה ולזיכרון השואה בפוליטיקה הציונית והישראלית ובתרבות הישראלית מאז תום מלחמת העולם השנייה; לילות לוטציה, סיפורים מאת דוד שחר; אותיות השמש אותיות היבם, רומן מאת איתמר לוי המסופר מנקודת מבטו של ילד פלסטיני בעיצומה של האינתיפאדה. הרומן נכתב על בסיס צילומי אינתיפאדה של צלמי העיתון מחדש. מבחר תצלומים וקטעים מהרומן יוצגו בתערוכה שמאל ימין בגלריה בוגרשוב בתל-אביב.

דצמבר 1 < מתנחל מעפרה נורה ברכבו סמוך לאל בירה ומת כעבור יום מפצעיו. תוך עימות עם הצבא מתיישבים במקום מאות מתנחלים ומציבים בו קראונים. למחרת יאשר שר הביטחון לחמישה-עשר איש להישאר במקום, ויבטיח להקים בו התנחלות חדשה: רחלים. 10 < בעקבות ועידת מדריד נפתח בווינגטון סבב שיחות דו-צדדיות, בין משלחות ישראל, סוריה, לבנון ומשלחת משותפת של ירדן והפלסטינים. 16 < עצרת האו"ם מבטלת ברוב של 111 קולות נגד 25, החלטה קודמת של העצרת מ-1975 וקובעת שהציונות אינה גזענות.

+ שיבת הסיבנה, רומן מאת עירית לינור, על רקע מלחמת המפרץ, נהפך לרב-מכר: תקציבאית במשרד פרסום תל-אביבי מתאהבת במהנדס מזון ממושב בשרון. < חיים לוסקי אוצר מעל דפי העיב "חלל אלטרנטיבי": עבודות חדשות של אמנים מוצגות ב"חלל תצוגה ישיר בעיתון".

1992 ינואר 1 < דורון שורשן נרצח ברצועת עזה בידי מחבל. הממשלה מודיעה, כי תגרש שנים-עשר פלסטינים; התגובה לגירוש: גינוי פה אחד לישראל באו"ם. 7 < הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה: הפער בין עניים לעשירים בישראל הוא הגדול ביותר במדינה מערבית, פרט לארה"ב. 9 < הרב שך מאיים כי ינתק את הקשר עם ש"ס ויקים מפלגה חרדית חדשה, לאחר ששני חברי כנסת של הסיעה נעדרים מההצבעה לשינוי שיטת הבחירות. במאמר ביתד נאמן מכונים השניים "מורדים בגדולי ישראל". 17 < מולדת והתחייה פורשות מהקואליציה על רקע מגעים להקמת ממשל עצמי פלסטיני ואחזת ידה של הממשלה, לטענתן, בטיפול באינתיפאדה. בסוף החודש תחליט הכנסת על הקדמת הבחירות ל-23 ביוני. 24 < שר החוץ דוד לוי מבקר בהודו ובסין ומחדש את הקשרים הדיפלומטיים עם שתי המדינות. כינון הקשרים עם הודו יגביר את נהירת הטיילים הישראלים לתת-היבשת. 28 < אריה דרעי מקבל אזרחות כבוד של כל המועצות המקומיות הערביות.

+ פגיעות בנפש וברכוש ושיבושים קשים בתחבורה בשל כמות משקעים יוצאת דופן. מזג האוויר החורפי הסוער יימשך גם בחודש פברואר. < דן בן-אמוץ, ביוגרפיה מאת העיתונאי אמנון דנקנר, זוכה לתגובות נסערות בשל עדויות על יחסי מין שקיימו בן-אמוץ ואנשי חברה אחרים עם קטניות. < תערוכת צילומי עיתונות, מעבר לקו, נפתחת בגלריית עמי שטייניץ בתל-אביב: צילומים מהאינתיפאדה בצד צילומים של ולטר צדק ממאורעות 1936-1939. < מרתון סרטים על ההווה ההומוסקסואלית בסינמטק תל-אביב. < כרטיס לכינון אחד, הצגת יחיד של אריה אליאס על חייו בעיראק וקשיי השתלבותו בישראל. < מזמורים לאלול, ספר שירים בערבית של הסופרת והמשוררת רג'א' בכרייה.

פברואר 4 < עציר פלסטיני, מוצטפא עכאווי, מת במתקן חקירות של השב"כ בחברון. 5 < הכנסת מאשרת בקריאה ראשונה הצעת חוק לשוויון קצבאות הביטוח הלאומי לילדים ערבים למרות התנגדות הממשלה להצעה. 12 < מאתיים וחמישים עולים מאתיופיה יוצאים בכוחות עצמם מבתי המלון באילת, שבהם שוכנו, לאתר קרואנים בחולדה שהכשרתו לא הסתיימה, במחאה על הריחוק ממרכז הארץ, על תנאי המחיה ועל הפגיעה במסורת. 13 < דו"ח סטטיסטי של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה: בסוף 1991 נרשם בראשונה רוב יהודי בגליל. 16 < מחבלים חוזרים למאהל צבאי באזור רמות מנשה ורוצחים שלושה טירונים, עולים חדשים, בשנתם. מאוחר יותר ייתפסו ארבעה ערבים ישראלים, חברי הג'יהאד האיסלאמי, וידו ברצח. < חיל האוויר מחסל את מנהיג החיזבאללה, עבאס מוסאווי, יחד עם אשתו ובנו. בימים הבאים

שלה, או יותר נכון: את הפנטסיה הקולקטיבית שלה (Žižek 1989, 127-128). האירוניה של ההיסט(ו)ריה היא אפוא שבחשבון אחרון, עמיר היה שליחו של השיח האזרחי ולא רוכב בודד. הוא רצח את רבין כדי שהשיח ימשיך להתקיים במסגרת המובן מאליו המסולף שלו, כדי שיוכל לשמר את הפנטסיה האולטימטיבית שלו – היותו רלוונטי, שריר וקיים.⁸ בוותרו על המלה, בבוחרו בתרופת הכדור, הוא חזק אצלנו – לשעה קלה אחת של חסד – את האמונה בתרופת הדיבור.

אך בעוד שחלומי של היוצר במחזה הוא להקים עוד "מדינה דוברת עברית" (אל-דרור 1998, 85) – שבה אין היסטריזציה של השיח – הפנטסיה של עמיר היתה להקים עוד "מדינה דוברת עברית", במובן של מדינה הומוגנית. בדרך הארוכה לאוטופיה מכורים שניהם, כדברי המחזה, ל"סיכוי הקלוש שהכל יתבהר פתאום, במכה" (שם), אלא שהם חלוקים כמובן על האמצעים להגשמתה. עמיר נכשל במעשיו, שכן השיח האזרחי מהל את תרופתו באשר של תגובות, פרשנויות ונהלים חדשים. כישלונו של עמיר, לפחות בראיית ההווה, מוביל למחשבות על כישלון האסטרטגיה הביקורתית של אל-דרור – "אור-הערפל". האם הנכחת הערפל הבלתי נראה, האם סנוור הדוברים כך שפתאום הכל יתבהר להם במכה, אם כי מילולית, יכולים להוביל לשינוי? ואולי ההיסטריזציה הגיעה לממדים כאלה שתרופת הדיבור לא תועיל לה יותר? נראה שעקירתם של היוצר וחברתו לסקוטלנד, "ארץ הערפל", אינה מותירה ספק ביחס לאפשרויות המאבק שנותרו להם.

וכאילו לא די בכך מצייד אותנו אל-דרור, רגע לפני הליכתנו הביתה, בדימוי אחרון, נוגע ללב. "מישהו", העוזר האישי, מעלים באמצע עות שואב אבק את דפי המחזה הפזורים על הבמה, אך שוכח דף אחד מיותרם על הרצפה. בית מוצא את הדף ומדקלם מתוכו מחדש את מונולוג הפתיחה על הזוגות הנשואים, עד שהמוסיקה מחרישה את האוזן ודבריו אינם נשמעים עוד. "הלא-מודע הפוליטי" כשואב אבק, כמכשיר להדחת ההיגדים; ולצדו ניצב הסימפטום שהבקיע את השכחה – מונולוג הפתיחה שאינו יכול להישמע עוד – כביטוי מוחשי ונוקב ל"פנטומימה של הפנט-סיות", כתיאורו המוקדם יחסית של פרויד את תופעת ההיסטריה (Freud 1953-1974, vol. 9, 229). לפנטסיות אלה אין היום, אומר אל-דרור, תרופת דיבור מובנת מאליה.

אפשר כמובן להתווכח עם הקריאה שלנו, העשויה להצטייר כטוטאלית או כרדוקטיבית מדי, ובייחוד עם התעלמותנו המוחלטת ממעמד של הפלסטינים בסיטואציה, אך לדעתנו קריאה זו חשובה כמצע לדיון ביקורי-תי. בייחוד אנו מאמינים, כי היגדיו של אל-דרור תקפים לגבי אותם מקומות נבחרים של הזירה הציבורית – כגון אמצעי התקשורת לסוגיהם ודיונים פרלמנטריים – שבהם המחווה המילולית הריקה מחליפה כל צורת פעולה וקומוניקציה אחרת ומייצרת בסופו של חשבון היסטריזציה, שעם השלכותיה הרדיקליות אין מעזים להתמודד. גם השימוש שהפעלנו כאן במתודה האנליטית אינו מובן מאליו. נכון שלזכותנו ייאמר, שרק

ניצלנו עד תום את מטאפורת ההיסטריה שאל-דרור עצמו הציע, אבל, ייתכן שגם המהלך הפרשני שלנו הוא עצמו תגובה היסטורית למחזה שהתעלם במובהק מרצח רבין, למרות שנכתב בתקופת התרחשותו.

אייל דותן – החוג לתורת הספרות הכללית, אוניברסיטת תל-אביב
רן כהן – המכון להיסטוריה ולפילוסופיה של המדעים והרעיונות ע"ש
כהן, אוניברסיטת תל-אביב

1 בהמבן מאלבן השתתפו גל זייד, שירה גפן, מנשה נוי, איצ'ו אביטל, צחי גראד ושרון בר-זיו. יצירותיו הקודמות של אל-דרור הן: מופע הסטנד-אפ האיש עם הפופיק הכי גדול בעיר (1989) ולב (1993), בשנים 1989-1994 כתב את "השער האחורי" של העיר, ובשנים 1994-1996 נמנה עם כותבי החמצי שניה הקאמרית.

2 השוו את מסקנתו של עדי אופיר, שברונו ב"מחזה" אחר (פרשת דרייפוס), גורס כי עד לא מכבר הציר המרכזי של ה"מחזה החינוכי של הכיבוש" אינו הכיבוש, "אלא הוויכוח סביבו, שמפלג את החברה הישראלית" (אופיר 1995, 171). מהות הוויכוח, לפי אל-דרור, היא אפוא השאלה אם הוויכוח הציבורי אפשרי היום.

3 השמאל, בהאשימו את הימין כי חולל אלימות באמצעות השיח; הימין, בעצם השימוש ב"הסתות" (ראו מקרה "דין רודף").
4 "אור-גדול" הוא פירושו המילולי של "סגין-נהור".
5 היוצר: "בשביל שיבינו צריך להסביר כל כך הרבה וכל כך עקום שעדיף שלא יבינו" (שם, 92).

6 הדוגמאות לשיקום השיח ולהתכחשות הפומבית לסימפטום הן רבות מספור: החל מחידוש הדיאלוג הוויטואלי בין הצדדים היריבים באמצעות הקריאה ל"אחדות העם", עבור דרך הגינויים ושלל ההסברים שניתנו לרצח ושהעמידו את פעולת הדיבור של ההסתה והקללה כסיבה הראשונית, וכלה בכמיהה להיגדים חדשים, "אותנטיים" יותר, כמו "שלום, חבר" וקיר ההספרים שבבניין העירייה. אך חייבים להדגיש כי פרשנות זו של חזרת המודחק נשאת פתוחה בעיקרון: כמו בכל סימפטום, גם במעשהו של עמיר יש מרכיב המתנגד לסימבוליזציה ומבטא את הממשי (réel). המקרי והסתמי שבהופעתו. והשוו, באותו עניין, את בחינתה של אזולאי (אזולאי 1996) את הופעת הממשי (המכונה אצלה באופן שונה) דרך הפילוסופיה הבוריאירית של האובייקט.

7 אם להמשיך קו מחשבה זה: בעוד אל-דרור רואה ביגאל עמיר את הסימפ-טום הגופני של השיח, בעיני עמיר דווקא חוסר יכולתו של השיח לשנות את המציאות בצורה ה"נאותה" הוא הסימפטום שיש לחסלו.

8 אם כי אפשר להמשיך ולטעון, כי עמיר לא היה אלא ביטוי למלחמת המאסף ההיסטורית של השיח הפוליטי בישראל, בשדה הדיסקורסיביות הכללי השוטף אותו.

'סיפורי תל-אביב'. כרזה לסרטן של איילת מנחמי ונירית ירון.

ישגר החיזבאללה עשרות קטיושות לשטח ישראל.¹⁷ אברכים משיבה של הרב שך מפוצצים חזירים ורימוני עשן בין מאות מחסידי חב"ד בבני-ברק.¹⁹ מעלה אדומים מוכרז כיישוב היהודי הראשון בשטחים במעמד של עיר.²⁰ ד"ר אהרן ינוקור מאוניברסיטת חיפה: בעקבות העלייה מברה"מ עלה שיעור האשכנזים בקרב היהודים על 50 אחוז.

+ רואים אור: איש עומד מאחורי אשה יושבת, סיפורים מאת חנוך לוין; מקדמות, רומן של ס. יזהר, ובו פרקים אוטוביוגרפיים על ילדותו ונעוריו. פרסום ראשון אחרי שנים רבות של שתיקה ספרותית; זבים בבית, קובץ סיפורים מאת רונית מטלון; שקיעה, מאת הרב שאול ליברמן: דברים אחדים על אגדות, מנהגים ומקורות ספרותיים של היחידים שנשתקעו בספרי הקראים והנוצרים. אברכים מתנועות חב"ד מוכרים מכשירי ביפר המעבירים הודעות על תנועותיו של הרבי מלובביץ'. המכשיר יכול לשגר הודעה מוצפנת בקוד, במקרה של התגלות המשיח. < הבה, סרטו התיעודי של הבמאי חנא אליאס, תושב מגוש חלב, מקבל פרס בפסטיבל תור לסרטים תיעודיים בצרפת. < רואה אור בערבית ספרו של החוקר עבד אל טיף ברע'ות', המפלגות הפוליטיות בתקופת האמנים.

מארס <4 מחנה דוד לוי נכשל בהתמודדות במרכז הליכוד, במסגרת ה"שביעיות": רק לוי זוכה במקום ריאלי ברשימה לכנסת. <9 נפטר מנחם בגין. <13 לקראת הבחירות, המפד"ל מקצינה את עמדותיה הימניות ותוקפת את מולדת והתחיה על שדחקו את רגלי חבריהן הדתיים והביאו להפלת "הממשלה הימנית ביותר בתולדות ישראל". <16 קרע בין התחיה למולדת; מפלגות הימין לא יתאחדו לקראת הבחירות. <17 מכונית תופת מתפוצצת על יד שגרירות ישראל בבואנוס איירס; שלושה עשר הרוגים ועשרות פצועים. <פלסטיני מעזה, שאביו מת בכלא הישראלי, דוקר כנקמה עוברי אורח ביפו, הורג נערה ואזרח ערבי שחש לעזרתה, ופוצע שמונה עשר נערים. בתגובה יתפרעו למחרת עשרות אנשי "כהנא חי" בכפר קירה בשומרון. <20 העיתון יתבאמן: חסידות חב"ד משתמשת במחלתו של הרבי מלובביץ' כהוכחה לכך, שהרבי הוא המשיח. זאת, על פי מקורות האומרים כי "המשיח יסבול בשל חטאי עם ישראל". <26 תופעה חדשה נחשפת: מאות עולים עניים נקברים ללא מצבות.

+ רואים אור מטאפיזיקה, קובץ שירים מאת אהרן שבתאי; אירוטיקה, סקס ומטאפיזיקה נכתבים על גופה של זיוה; דולי סיטי, מאת אורלי קסטל-בלום, סיפורה ההזוי של רופאה מבתרת ילדים החיה ב"עיר בלי תחתית, בלי עבר בלי תשתית, העיר המוטרכת בתבל שאין בה גבול לדמיון של המציאות". < ועדת פרס ישראל מודיעה כי חתן הפרס לספרות השנה הוא אמיל חביבי. מחאות בימין; אישים פלסטינים, ביניהם מחמוד דרוויש, קוראים לחביבי לדחות את הפרס. הוא משיב: "הפרס הוא הכרה מאולצת בתרבותנו הפלסטינית בישראל ובהישגיה". חביבי יתרום את הפרס לטיפול בפצועי האינתיפאדה. < יוצא לאקרנים סיפורי תל-אביב, סרטן של נירית ירון ואיילת מנחמי: שלושה סיפורים על יום בחייהן של שלושת תל-אביביות. <30 שנה לאחר שהועלה בראשונה, מוצג הכתובה של אפרים קישון בתיאטרון היידי, בבימויו של שמואל עצמון ובהשתתפות גאולה נוני. < הולכים על הבנו, רומן בערבית מאת סלמאן נאטור.

אפריל <1 ניצחון למחנה שמעון פרס בפריימריס לרשימת מועמדי העבודה לכנסת. <2 חסידי מחב"ד מודיעים כי ביום הולדתו הקרוב של הרבי מלובביץ', הוא יתגלה כמשיח. <7 מטוסו של יאסר ערפאת נוחת נחיתת אונס בשל תקלה, וערפאת נפצע קל. <8 בביקור של יצחק רבין אצל הבאבא ברוך טוען האחרון, כי רבין טעה בתמיכתו באגו". <9 מזכיר איחוד הארגונים של עולי אתיופיה, אבי ביטאן, מזהיר מפני "פיצוץ" חברתי עקב היעדר שירותי חינוך ודת בקהילות עולים אלה. <14 אל איתחאד מצטט כתבה בנייבוק טיימס: יחידות שמשון ודובדבן חיסלו בשנת 1991 שלושים ושישה אנשים. <19 אורי זוהר מפיק קלטת שלישית המנגחת את חקירת המשטרה נגד בכירי ש"ס. <30 שר החינוך, זבולון המר, מודיע כי שכרם של מורים שלא יעבדו ב'1 במאי ינוכה. לדבריו, אין עוד טעם בציון חג שעבר מן העולם.

+ סרט תיעודי שצולם בידי צלם חובב, חייל המילואים שי שוסטר, מוקרן בבי.בי.סי. תיעוד מעשי התעללות של חיילים בפלסטינים בשטחים וביטויי שנאה של מתנחלים כלפי ערבים. < סמבה, אופרת רוק של המחזאי הלל מיטלפונקט,